

Marc van Oostendorp

Eviti rimon en Esperanta prozo

(Foto: Saskia Aukema)

Marc van Oostendorp (1967-) doktoriĝis pri lingvistiko ĉe la Universitato de Tilburg. Li estis la unua eksterordinara profesoro pri interlingvistiko kaj Esperanto ĉe la Universitato de Amsterdamo (1997-2001), poste profesoro pri fonologia mikrovariado en Leiden (2007-2017), kaj de 1999 ĝis 2025 ankaŭ altranga esploristo ĉe la Meertens-Instituto (Reĝa Nederlanda Akademio de Sciencoj). Ekde 2017 li estas profesoro pri lingvistiko ĉe la Radboud-Universitato en Nimego, ĉefredaktoro de la nederlandlingva revuo “Neerlandistiek” kaj redaktoro de “Journal of Linguistics” (Cambridge). Li estas membro de la Reĝa Holanda Societo de Sciencoj, de la Akademio de Esperanto. Esplorterenoj: fonologio, morfologio, dialektologio, lingva variado kaj interlingvistiko. Li publikigas en pluraj lingvoj, interalie, historion de Esperanto “Een wereldtaal” (Tutmonda lingvo, 2004).

Kial verkistoj evitas rimon, kvankam neniu tion malpermesis?

Zamenhof proponis 16 regulojn por Esperanto, sed “ne metu du rimajn vortojn unu apud la alia en via prozo” ne estas inter ili. Ĝi ne estas en postaj gramatiko, ĝi ne estas instruata en kursoj, kaj se vi demandus al spertaj verkistoj, ĉu ili konscie evitas tian rimon, la plimulto respondus, ke ili neniam pri tio pensis. Kaj tamen, kiam oni mezuras grandan amason da tekstoj, montriĝas io stranga: la verkistoj *ja* evitas ĝin en Esperanto, kiel en aliaj lingvoj.

Temas pri regulo, kiun neniu skribis kaj tamen preskaŭ ĉiuj sekvas. Kiel oni povas vidi tian nevideblan normon? Kio ĝi precize estas, kaj kial Esperanto estas interesa lingvo por testi ĝin.

Kio estas “evito de rimo”?

Por kompreni kion mi faris por pristudi ĉi tiun demandon, imagu la jenon. Prenu multajn paĝojn da prozo kaj rigardu la vortojn, kiuj staras proksime unu de la alia,

ene de spaco de kelkaj vortoj. Kalkulu, kiom da tiaj najbaraj paroj rimas. “Rimi” ĉi tie signifas, ke ili kongruas en la lasta akcentita silabo: *sento* kaj *vento*, *koro* kaj *doloro*.

Nun faru la saman kalkulon sur “hazardigita” versio de la *sama* teksto: la samaj vortoj, sed perkomputile miksitaj en alian ordon. Tiu miksitaj teksto montras, kiom da najbaraj rimoj aperus, se la verkisto tute ne zorgus pri ili – la pura hazardo. Se la *reala* teksto havas malpli da najbaraj rimoj ol la miksitaj, tiam la verkisto, konscie aŭ ne, forpuŝis rimajn vortojn unu de la alia. Tio estas evito de rimo.

Unu averto necesas, ĉar ĝi gravas por la honesteco de la mezuro. Estas diferenco inter vera rimo – kie du malsamaj vortoj kongruas en la fino, kiel *sento* kaj *vento* – kaj nura ripeto de la sama vorto aŭ de ĝiaj formoj, kiel *libro* kaj *libroj*. La dua ne estas vera rimo; ĝi estas simple ripeto. Honesta mezuro nombras nur la veran rimon kaj forĵetas la ripetojn.

La normo ekzistas – kaj ne nur en unu lingvo

Jen la ĉefa trovaĵo. Kiam mi aplikis tiun mezuron kun komputilo al granda kvanto da prozo, la evito aperis en ĉiuj lingvoj kiujn mi pristudis ĝis nun: en la nederlanda, la germana, la franca, la angla, la itala kaj la japana. Ses lingvoj kun tute malsamaj sonsistemoj kaj poeziaj tradicioj – kaj en ĉiuj la verkistoj metas rimajn vortojn pli malproksimen unu de la alia ol hazardo dirus.

Esperanto aliĝas al la familio. En la *Tekstaro de Esperanto* – la granda reta kolekto de Esperantaj tekstoj – la sama evito estas klare mezurebla. La lingvo, kiun unu homo planis de la unua finaĵo ĝis la lasta, kondukas same kiel la naturaj lingvoj, kvankam neniu enkonstruis tian regulon.

Tio estas pli surpriza ol ĝi unuavide ŝajnas, pro io aparta pri Esperanto, al kio mi baldaŭ revenos.

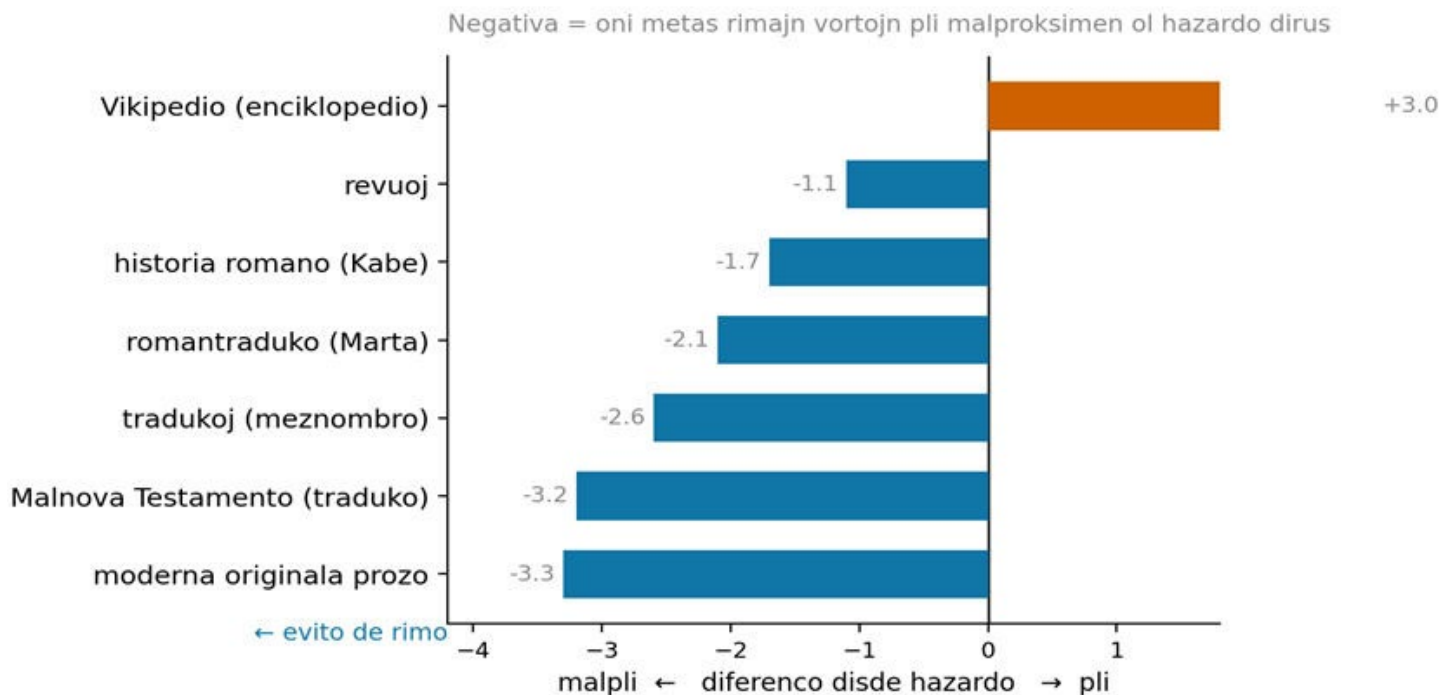
Ne ĉiu genro obeas egale

La normo ne estas same forta ĉie. Ĝi varias laŭ la speco de teksto, kaj ĝuste tiu variado helpas konvinki, ke temas pri vera lingva normo kaj ne pri statistika hazardo. La grafiko (vd. p. 56) montras la gradienton tra pluraj Esperantaj genroj.

Plej forte evitas la *moderna literatura prozo* kaj la *bibliotradukoj* – ĝuste la tekstoj, kie oni plej zorgas pri la sono de la frazo. La gazetaro kaj la romanoj sekvas. Ĉe la alia ekstremo staras la *enciklopedia* prozo de Vikipedio, kiu apenaŭ evitas – kaj eĉ iom inklinas en la malan direkton. Enciklopedia teksto ripetadas la samajn fakvortojn (*la komunumo... la komunumo...*), kaj tia teknika ripetado eble superas la delikatan emon eviti rimon.

Estas eĉ pli fajna observo, kiun la honesteco postulas mencii. Granda parto de tio, kio unuavide aspektas kiel evito de rimo, estas fakte evito de pura vortripeto – verkistoj ne ŝatas ripeti la saman vorton tuj. Kiam oni forigas tiun efikon kaj rigardas

Kiu evitas rimon en prozo?

Ju pli maldekstren la trabo, des pli forta la evito. La enciklopedia prozo (Vikipedio) eĉ iras en la alian direkton; la moderna originala prozo kaj la bibliotradukoj evitas plej forte.

nur la veran rimon, la evito malfortiĝas, sed ne malaperas: en literatura kaj gazeta prozo ĝi restas. Do io reala restas, ankaŭ post la plej severa kribrado.

Forta proksime, nenia malproksime

Ankoraŭ unu detalo malkaŝas la naturon de la normo. La evito estas forta inter *najbaraj* vortoj – tiuj, kiuj staras ene de unu aŭ du vortoj unu de la alia. Sed kiam oni rigardas vortojn pli malproksimajn, la evito malfortiĝas, kaj je sufiĉe granda distanco ĝi tute malaperas.

Tio estas precize la formo, kiun oni atendus. Du rimaj vortoj en la sama frazo ĝenas la orelon; la samaj du vortoj je dudek vortoj da distanco tute ne ĝenas, ĉar la orelo jam forgesis la unuan, kiam venas la dua. La normo do koncernas ne rimon entute, sed rimon inter proksimaj vortoj. Eble temas pri io eĉ pli ĝenerala: ne specife pri rimo, sed pri ĝenerala malemo aŭdi similajn sonojn tro proksime. La rimevito estus tiam nur unu videbla apero de pli larĝa tendenco.

La paradokso de Esperanto

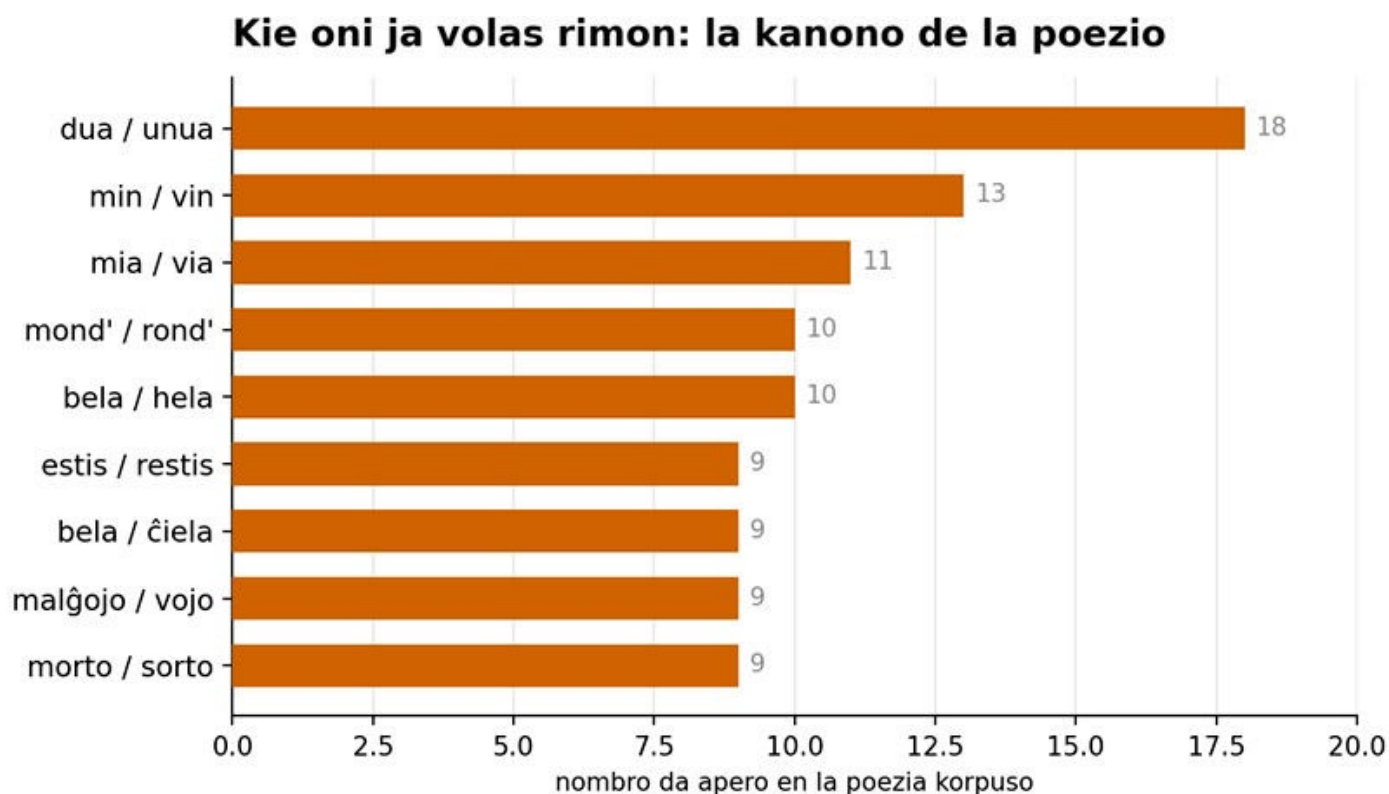
Nun ni povas reveni al tio, kio igas Esperanton aparta. Esperanto havas regulan sonsistemon: la akcento ĉiam falas sur la antaŭlastan silabon, kaj la vortoj finiĝas per malgranda aro da finaĵoj – *-o* por substantivoj, *-a* por adjektivoj, *-as*, *-is*, *-os* por

verboj. Tio donas al la lingvo altan ŝancon je hazarda rimo: tre multaj vortoj finiĝas simile, do se oni skribus tute senatente, najbaraj rimoj aperus ofte.

Oni do povus atendi, ke ĝuste en Esperanto la evito *malaperu* – ke la verkistoj kapitulacu antaŭ lingvo, kie ĉio emas rimi. Okazas la malo. Esperantaj prozistoj evitas najbaran rimon *malgraŭ* tiu alta ŝanco. Se ie la normo *devus* cedi, estas ĉi tie – kaj ĝi ne cedas. Tio igas Esperanton ne escepto, sed la plej forta pruvo: la normo estas tiel profunda, ke ĝi pluvivas eĉ en la lingvo plej inklina al rimo.

Kie oni ja volas rimon

Por kompletigi la bildon necesas rigardi la alian flankon. La sama lingvo, la sama komunumo, faras la malon en poezio. Tie oni ne evitas rimon – oni kultivas ĝin, serĉas ĝin, amasigas ĝin. Kaj tie aperas la fama “rimkanono” de la Esperanta poezio: la vortoj, kiuj revenas kaj revenas ĉe la versofinoj.

La plej oftaj rimparoj en korpuso de klasika Esperanta poezio. Tio estas la rekonebla “kanono” – la sonoj, kiuj difinas, kiel sonas Esperanta verso.

Jen *mondo* kaj *rondo*, *morto* kaj *sorto*, *ĝojo* kaj *vojo* – la klasikaj paroj, kiujn ĉiu leganto de Esperanta poezio rekonas. Ili estas la inversaĵo de la proza evito: en prozo oni forpuŝas ilin, en poezio oni kunigas ilin.

Kaj ĝuste tiu kontrasto kronas la tutan rakonton. Se la proza evito estus nur teknika neceso, se la vortoj simple ne disponeblus por stari kune, tiam la poezio ne povus amasigi ilin tiel facile. Sed ĝi povas. La evito estas do elekto, ne neceso: nekonscia normo en prozo, konscia arto en poezio.

Normo sen leĝo

Ni komencis per paradokso: regulo, kiun neniuj skribis, kiun neniuj instruas, kaj kiun tamen ĉiuj obeas, en ses, sep lingvoj, tra genroj kaj epokoj. La mezurado ne kreas tiun regulon; ĝi nur faras videbla ion, kio jam ĉeestis, kaŝita en la elektoj de sennombraj verkistoj.

Tio diras ion pri lingvo entute. Multo de nia lingva konduto estas tia: normo sen leĝo, ŝablono, kiun ni sekvas sen scii, ke ni ĝin sekvas. Ni kredas, ke ni skribas libere, sed niaj plumoj obeas regulojn, kiujn neniuj iam formulis. Esperanto, tiu plej zorge planita lingvo, montras la limon de ĉia planado: oni povas plani la gramatikon ĝis la lasta finaĵo, sed la stilon oni ne planas. La rimevito ŝteliris en Esperanton ne tra ĝia kreinto, sed tra ĝiaj uzantoj, same kiel en ĉiu alia lingvo.

La nevidebla regulo ne estas malpli reala pro tio, ke ĝi estas nevidebla. Eble ĝi estas eĉ pli interesa: ĉar ĝi montras, ke en ĉiu lingvo, eĉ en tiu, kiun ni mem konstruis, restas reguloj, kiujn ni ankoraŭ malkovras.

La Ondo de ... Esperantologio

Ĉi tiu eldono de "La Ondo de Esperanto" estas speciala. Ĝi estas dediĉita al interlingvistiko kaj esperantologio. Ĝi estas jam la dua interlingvistika "Ondo" – la unua aperis antaŭ sep jaroj en marto 2019.

"La Ondo de Esperanto", 2019, №3 (293) enhavis 11 interlingvistikajn tekstojn.

Probal Dasgupta: Kalocsay kaj Waringhien ne hontus pri siaj posteuloj (Intervjuo de Paweł Fischer-Kotowski) 6

Věra Barandovská-Frank. Komencoj de la lingvokonstruado en Eŭropo: Hildegard de Bingen kaj Athanasius Kircher 11

Jens Stengaard Larsen. La lingvoplanoj de Frederik Dreier 22

Haitao Liu. Kiel kvante lokiĝas Esperanto en homaj lingvoj 28

Sergio Pokrovskij. Aspektoj 37

Carlo Minnaja. La Akademio antaŭ la karaktero de la radikoj 50

Jean-Luc Tortel. Ludovika pretervido 58

Sabine Fiedler. Interlingvistiko kaj esperantologio: kelkaj spertoj el Germanio 61

Halina Gorecka. Planlingvistikaj konferencoj en Uralo 70

Paweł Fischer-Kotowski. Entombiga numero de *Esperantologio* (Recenzo: "Esperantologio / Esperanto Studies", №8) 74

Ilia Gnusarev. Studado en amika rondo 76

Se vi en la 2019a jaro ne abonis nian gazeton, ni povas senpage sendi ĝin al vi.

Mendu ĉe nia redakcia adreso: laondodeesperanto@gmail.com

AIKo